

## ६.३ राज्य र मानव अधिकार

### व्यवस्थापिका

सङ्घीय संसद

संसदीय गतिविधिहरू

प्रदेश सभाहरू

## परिचय

यो वर्ष दुई ठूला दल मिलेर सरकार बनाए। संसदीय व्यवस्थामा विरलै हुने यस्तो अभ्यास हुँदा पनि सरकारले संसदलाई “विजनेस” दिन नसक्दा कानुन निर्माणको काम प्रभावित हुन पुग्यो। जसले गर्दा यस वर्ष पनि संसदले आलोचनाको सामना गर्नु पर्‍यो। संसदमा विधेयक ल्याएर संसदलाई सक्रिय तुल्याउने मुख्य जिम्मेवारीमा कार्यपालिका सक्रिय नहुँदा संसद निष्प्रभावीजस्तो देखियो। सरकार गठन हुने, फेरि विघटन हुने र अर्को सरकार गठन हुने यो अस्थिरताका कारण कानुन निर्माणमा ढिलाइ हुने गरेका विगतको उदाहरण यस वर्ष पनि दोहोरिए। आर्थिक विनियोजन विधेयक र सरकारका नीति तथा कार्यक्रमलगायत काममा मात्र संसदले ध्यान केन्द्रित गर्दा कानुन निर्माणको पाटो ओझेलमा पर्‍यो।

विगत लामो समयदेखि अड्किएर बसेका विधेयकहरू जुन तदारुकताका साथ संसदमा आउनुपर्ने थियो, जसरी पास हुनुपर्‍थ्यो त्यो भएको देखिएन। सभामुखको नेतृत्वमा कार्यतालिका नै बनाएर संसदका गतिविधि अघि बढाइएको भनिए तापनि मूल कार्यबाट संसद विमुख हुनुले व्यवस्थापिकामाथि कार्यपालिकाको छायाँ परेको प्रष्ट महसुस भयो।

कानुन बनाउने, बजेट पारित गर्ने, जनताको मनको आवाज बोल्ने, सरकार निर्माण तथा अनुगमन र खबरदारी गर्ने मुख्य जिम्मेवारी भएको संसदका काम प्रभावकारी हुन सकेन। कानुन निर्माणमा संसदको भूमिका प्रभावकारी नभएको स्पष्ट देखियो। कानुन निर्माणमा सांसदहरूको भूमिका सरकारले ल्याएको मस्यौदामा समर्थन जनाउने मात्र भएको देखियो।

सरकारको कामको निगरानी र खबरदारी गर्ने विषयमा पनि सांसदहरूको भूमिकामाथि प्रश्न खडा भयो। जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव, सङ्कल्प प्रस्ताव प्रस्तुत गरेर सरकारको ध्यानाकर्षण गर्ने कार्य सांसदले गर्न सक्नुपर्‍थ्यो तर, त्यसतर्फ सांसदको धेरै ध्यान गएको पाइएन। पछिल्लो समय संसदीय समितिहरूले नियमित बैठक बस्नुका साथै निर्णय र निर्देशनका माध्यमबाट आफ्नो भूमिका र सक्रियता बढाए तापनि संसदीय समितिका निर्णय पालनामा सरकारको अटेरीपन यस वर्ष पनि दोहोरियो।

आमनागरिक सार्वभौमसत्ता सम्पन्न छन्। यो सार्वभौमसत्ताको प्रयोग गर्ने थलो हो, संसद। दुई तिहाइ भयो भने संसदले संविधान पनि संशोधन गर्न सक्छ। महत्त्वपूर्ण सन्धि सम्झौताहरू अनुमोदन गर्ने, नीति

निर्माण गर्ने, कानुन बनाउने, बजेट पारित गर्ने काम पनि यसले गर्छ। राज्यशक्तिको प्रयोग कार्यकारीले गर्छ। राज्यशक्तिको प्रयोग गर्ने कार्यकारीलाई अनुगमन गर्ने, खबरदारी गर्ने र जिम्मेवार एवं जवाफदेही बनाउने निकाय संसद हो। तर, संसदका कतिपय व्यवहार र प्रस्तुतिले संसदको महत्त्वको विषयलाई हल्का बनायो।

सांसदहरूको क्रियाशीलता उनीहरूको उपस्थितिमा पनि भल्किन्छ। संविधानको धारा ८९ को खण्ड (३) मा सदनलाई सूचना नदिई लगातार १० पटक बैठकमा अनुपस्थित भएमा सांसदको पद रिक्त हुने व्यवस्था छ। तर, संसदमा अनुपस्थितिको विगतको परम्परामा खासै परिवर्तन भएको देखिँदैन।

राज्यशक्तिलाई तीन तहमा विभाजन गरेको नेपालको संविधानले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा व्यवस्थापकीय अङ्ग रहने र ती निकायबाट कानुन निर्माण हुने परिकल्पना गरेको छ (संविधान, धारा ५६)। सङ्घमा प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभासहितको दुई सदनात्मक सङ्घीय संसद, प्रदेशमा एक सदनात्मक प्रदेश सभा र स्थानीय तहमा व्यवस्थापिकाको रूपमा गाउँसभा र नगरसभाको प्रबन्ध गरिएको छ (संविधान, धारा ८३, १७५ र २२१)। सङ्घ र प्रदेशमा व्यवस्थापिकाले कार्यकारीको चयन गर्ने प्रबन्ध गरिएका कारण सरकारबाट फिर्ता बोलाउने व्यवस्था भए तापनि (संविधान, धारा ७६, १००, १६८ र १८८) स्थानीय तहमा कार्यकारी प्रमुख र व्यवस्थापिकीय प्रमुख एउटै हुने प्रबन्ध गरिएको छ।

सशस्त्र द्वन्द्व अन्त्य भएको १८ वर्ष पुरा भइसक्दा पनि सङ्क्रमणकालीन न्यायको मुद्दा टुङ्गो लाग्न सकेको छैन। यसको लागि गठन भएका आयोगहरूले प्रभावकारी ढङ्गले काम गर्न नसक्दा आम द्वन्द्वपीडितहरू न्यायबाट पीडित भएका थिए। यस वर्ष सङ्क्रमणकालीन न्यायका मुद्दाहरू टुङ्गोमा लगाउन राजनीति सहमतिको आधारमा बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग २०७१ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक संसदको दुवै सदनको बैठकबाट पारित भयो। यो वर्ष संसदले गरेको सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण काम यही थियो।

## सङ्घीय संसद

### सभामा बहस र छलफल

संविधान बमोजिम सङ्घीय व्यवस्था कार्यान्वयनपछिको जनप्रतिनिधिमूलक संस्थाको पहिलो

पाँच वर्षको सिकाइका आधारमा कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्ने अपेक्षा गरिएको भए पनि दोस्रो कार्यकालको दोस्रो वर्षमा सङ्घीय संसद सो रूपमा क्रियाशील हुन सकेन। संसदको प्रभावकारिता भनेको संसदले संविधान तथा कानून बमोजिम सम्पादन गर्नुपर्ने कार्य आम नागरिकले अनुभूत गर्न सकिने गरी सम्पादन गर्‍यो वा गरेन र त्यसबाट शासकीय प्रबन्धमा सुधार भयो वा भएन भन्ने प्रश्नसँग सम्बन्धित विषय हो।

संसदले आफ्नो औचित्य र उपादेयता पुष्टि गर्‍यो वा गरेन भन्नेबाट नै संसदको प्रभावकारिता निर्धारित हुन्छ। सरल भाषामा भन्ने हो भने समावेशी रूपमा जनप्रतिधित्व गर्ने संसद तथा यसका समितिहरूको बैठक निश्चित समयमा बस्ने र अन्त्य हुने, यसले सरकारी कामको उचित निगरानी राख्ने, कानुनी शासनलाई प्रवर्धन गर्ने, गुणस्तरीय विधायन पारित गर्ने, नागरिकको अधिकार संरक्षण गर्ने र नागरिकका गुनासो सम्बोधन गर्ने, सरकारी वित्त, राजस्व परिचालन र विनियोजनप्रति सरकारलाई जबाफदेही बनाउने, सरकारी नीति तथा कार्यक्रमको कमी, कमजोरी सुधार गर्ने र विकल्प दिने काममा संसदको भूमिका सर्वसाधारणले अनुभूति गरेमा संसद प्रभावकारी रहेको मान्नुपर्ने हुन्छ (पौडेल, २०८१)। सङ्घीय संसदलाई उल्लेखित मापदण्डमा राखेर मूल्याङ्कन गर्दा उत्साहजनक मान्न सक्ने अवस्था रहेन।

वर्ष २०२४ मा सङ्घीय संसदका दुईओटा अधिवेशन भए। २०८० माघ २२ गतेदेखि २०८१ वैशाख २ गतेसम्म प्रतिनिधि सभाको तेस्रो तथा राष्ट्रिय सभाको पन्ध्रौँ अधिवेशन चल्‍यो। यस अवधिमा प्रतिनिधि सभाको २३ र राष्ट्रिय सभाको २० ओटा बैठक बसी क्रमशः ८१ घण्टा ५५ मिनेट र ४७ घण्टा १६ मिनेट समय व्यतित गरे। प्रतिनिधि सभाको चौथो तथा राष्ट्रिय सभाको सोह्रौँ अधिवेशन २०८१ वैशाख २८ गतेदेखि २०८१ भदौ ३१ गतेसम्म चल्‍यो। यस अवधिमा प्रतिनिधि सभाको ५६ र राष्ट्रिय सभाको ४० बैठकमा क्रमशः २ सय ६ घण्टा २५ मिनेट र ७३ घण्टा ५५ मिनेट समय व्यतित गरेका थिए। यो अधिवेशन अवधिमा दुई ओटा दुवै सदनको संयुक्त बैठक बस्यो। एक वर्षमा प्रतिनिधि सभाले कूल २ सय ८८ घण्टा २० मिनेट र राष्ट्रिय सभाले १ सय २१ घण्टा ११ मिनेटको समय सभाको बैठकमा व्यतित गरे।

सभामा शून्य समय, विशेष समय र आकस्मिक समयमा सदस्यहरूले आफ्ना निर्वाचनक्षेत्रसँग

सम्बन्धित, प्राकृतिक विपत् र बाढी पहिरोसँग सम्बन्धित एवम् सार्वजनिक चासो र सरोकारका विभिन्न मुद्दामा सदनमा आफ्ना धारणाहरू व्यक्त गरेका थिए। राष्ट्रिय सभाको पन्ध्रौँ अधिवेशनमा सात बैठकमा शून्य समय र ६ बैठकमा विशेष समय रहेकोमा क्रमशः ३९ र ४२ जना सांसदहरूले धारणा राखेका थिए (राष्ट्रिय सभा, २०८१)। त्यस्तै सोह्रौँ अधिवेशनमा १७ ओटा बैठकमा शून्य समय र १६ ओटा बैठकमा विशेष समय रहेकोमा क्रमशः ४४ र ५२ जना सांसदहरूले धारणा राखेका थिए (राष्ट्रिय सभा, २०८१)। त्यसका अतिरिक्त राष्ट्रिय सभाका सदस्यहरूले प्रादेशिक सरोकार समयमा पनि सङ्घीयता कार्यान्वयन र सवलीकरणका विषयमा धारणा तथा निर्वाचन क्षेत्रका प्रदेश तथा स्थानीय तहका समस्या राखेका थिए। दुवै अधिवेशनमा ३० जनाले प्रादेशिक सरोकार समयको उपयोग गरे।

यो वर्ष सङ्घीय संसदको दुवै सदनको दुईवटा संयुक्त बैठक बसे। प्रतिनिधि सभाको चौथो तथा राष्ट्रिय सभाको सोह्रौँ अधिवेशन अवधिमा सङ्घीय संसदको दुवै सदनको दुई ओटा संयुक्त बैठक बसेका छन्, जसमध्ये २०८१ जेठ १ गते संयुक्त बैठकमा राष्ट्रपति रामचन्द्र पौडेलले नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गर्नुभएको थियो भने २०८१ जेठ १५ गते संयुक्त बैठकमा अर्थमन्त्री वर्षमान पुनले आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को राजश्व र व्ययको वार्षिक अनुमान प्रस्तुत गर्नुभएको थियो।

यसै वर्ष संविधानमा भएको व्यवस्था बमोजिम राष्ट्रिय सभाका एक तिहाई सदस्यको पदावधि पूरा भएका कारण उक्त पदका लागि निर्वाचन भए। नवनिर्वाचित सदस्यहरूले २०८० फागुन २१ बाट पदभार ग्रहण गरेका छन्। पदावधि पूरा भई रिक्त सभाको अध्यक्ष पदमा नारायणप्रसाद दाहाल र राजीनामा दिएका कारण रिक्त उपाध्यक्ष पदमा विमला घिमिरे निर्वाचित हुनु भएको थियो।

### सरकार निर्माण र विश्वासको मत

यो वर्ष पनि संसद सरकार निर्माणको खेलमा व्यस्त रह्यो। नेपाली कांग्रेस र माओवादी केन्द्रको सरकार रहेकोमा २०८० फागुनमा एमालेले तत्कालीन प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल प्रचण्डलाई समर्थन गर्ने भएपछि नेपाली कांग्रेस सरकारबाट बाहिरियो र तत्कालीन प्रधानमन्त्री प्रचण्डले ०८० फागुन ३० गते तेस्रो पटक विश्वासको मत लिए। यो यात्रामा एमाले र

माओवादीसँगै राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी पनि थियो। ०८१ जेठ ७ गते चौथोपटक प्रतिनिधि सभाबाट विश्वासको मत प्राप्त गरेका प्रधानमन्त्री दाहालको यो पटकको कार्यकाल लामो रहन सकेन। ०८१ असारमा आइपुग्दा नेपाली कांग्रेसको समर्थनमा आफूले प्रधानमन्त्री पाउने भएपछि एमाले सरकारबाट बाहिरियो। प्रधानमन्त्री दाहालले ०८१ असार २८ गते राखेको पाँचौपटकको प्रस्तावमा विश्वासको मत प्राप्त गर्न असमर्थ भए। पहिलोपटक विश्वासको मत लिँदा २ सय ६८ सांसदको समर्थन प्राप्त गरेका प्रधानमन्त्री पाँचौ प्रस्तावमा ६३ मा सीमित भएपछि प्रधानमन्त्रीबाट बाहिरिनु पर्‍यो (नागरिक दैनिक, ०८१)। त्यसपछि नेपाली कांग्रेसको समर्थनमा ०८१ असार ३१ गते नेकपा एमालेका अध्यक्ष केपी शर्मा ओलीको नेतृत्वमा गठित सरकारले प्रतिनिधि सभाबाट ०८१ साउन ६ गते विश्वासको मत प्राप्त गर्‍यो।

### संसद अवरोधको निरन्तरता

मुलुकका महत्त्वपूर्ण विषयमा गम्भीर छलफल हुनुपर्ने संसद अवरोधका घटना पछिल्ला वर्षहरूमा नियमित कार्यसूचीमा भैँ हुन थालेको छ। यो वर्ष पनि प्रमुख प्रतिपक्षी नेपाली कांग्रेसले लामो समयसम्म अवरोध गरिरह्यो। सत्ता साभेदारी परिवर्तन भएसँगै सत्तापक्षको कित्ताबाट एकाएक प्रतिपक्षमा पुगेको नेपाली कांग्रेसले २०८० फागुनदेखि २०८१ जेठ १४ सम्म निरन्तर संसद अवरोध गरिरह्यो। सरकारको नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गरेबापत राष्ट्रपतिलाई दिनुपर्ने धन्यवाद समेत प्रतिनिधि सभाले आठ दिनपछि विरोधकै अवस्थामा दिएको थियो। तत्कालीन उपप्रधान र गृहमन्त्री रवि लामिछाने सहकारी बचतकर्ताको बचत रकम दुरुपयोगमा संलग्न रहेको आरोप लगाउँदै लामिछानेउपर संसदीय छानबिन समिति गठन हुनु पर्ने माग राखी नेपाली कांग्रेसले निरन्तर संसद अवरोध गरेको थियो। लामिछानेलाई सदनमा बोल्न समेत अवरोध गरी निरन्तर सदन अवरुद्ध गर्दा सदनको तालिकामा रहेका महत्त्वपूर्ण काम हुन सकेनन्।

व्यवस्थापिकाको प्रमुख काम कानून निर्माण भएपनि सङ्घीय संसदले यस अवधिमा उल्लेख्य कार्यसम्पादन प्रस्तुत गर्न सकेन। एक वर्षको अवधिमा संसदले चारओटा अर्थसम्बन्धी विधेयकसहित जम्मा १३ ओटा मात्र विधेयक पारित गरी कानून बनायो। अर्थसम्बन्धी विधेयक बाहेक चार ओटा संशोधन विधेयक र पाँच ओटा मूल विधेयक कानून बनेको हो।

लगानी सहजीकरणसम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने विधेयक, ०८१ र सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउण्डरिङ) निवारण तथा व्यवसायिक वातावरण प्रवर्धनसम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने विधेयक, ०८१ बाट धेरै नेपाल कानूनलाई एकैपटक संशोधन गरिएको थियो।

### सङ्क्रमणकालीन न्यायसम्बन्धी ऐनमा संसदको तदारुकता

यो वर्ष अधिल्लो वर्ष संसदमा प्रस्तुत सङ्क्रमणकालीन न्यायसँग सम्बन्धित बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, ०७१ लाई संशोधन गर्ने विधेयक साउन ३० गते प्रतिनिधि सभाबाट र भदौ ६ गते राष्ट्रिय सभाबाट पारित भयो। विधेयकमाथि भएको छलफलमा भाग लिँदै प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीले शान्ति प्रक्रिया थालनी भएको १८ वर्षपछि सङ्क्रमणकालीन न्यायसम्बन्धी कानूनमा सहमति भएको भन्दै त्यसको कार्यान्वयनमा सरकारले यस कानूनलाई शान्ति प्रक्रियाको अन्तिम किस्ताका रूपमा बुझेको भन्दै कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने प्रतिबद्धता जनाउनु भएको थियो। यसैगरी, नेकपा (माओवादी केन्द्र) का अध्यक्ष एवम् पूर्वप्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहालले पछिल्लो सहमतिसँगै शान्ति प्रक्रियाले पूर्णता पाएको र इतिहासलाई न्याय गरेको बताए। उनले भने- 'शान्ति प्रक्रियाको पूर्णतासँगै राजनीतिक क्रान्तिको एउटा अध्यायले समेत पूर्णता पाएको छ र अब हामीलाई परिवर्तनका उपलब्धि संस्थागत गर्दै समृद्धिको महान् यात्रातर्फ अघि बढ्ने ढोका खुलेको छ।'

छलफलमा भाग लिँदै नेपाली कांग्रेसका सभापति एवम् पूर्वप्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले सत्यको अन्वेषण गर्ने, न्याय गर्ने, पीडितलाई परिपूरण गर्ने र द्वन्द्वको पुनरावृत्ति नहुने अवस्थालाई सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था विधेयकले गरेको बताए। उनले भने- 'यो विधेयक सङ्क्रमणकालीन न्यायको मान्यतामा आधारित प्रचलित कानून, सर्वोच्च अदालतको फैसला र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुकूल रहेको छ। लामो समयदेखि द्वन्द्वपीडितहरू न्यायको खोजीमा बसेका छन्। उचित परिपूरण हुन नसकेका कारण पीडित स्वयम् र परिवारजनले थप पीडा व्यहोर्नुपरेको छ। यो विधेयक कानून बनेपश्चात् द्वन्द्वका सबै पीडितहरूले न्यायको अनुभूति गर्नेछन् भन्ने मैले विश्वास लिएको छु।'

छलफलमा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीका अध्यक्ष राजेन्द्र लिङ्देनले शान्ति प्रक्रियालाई निष्कर्षमा पुऱ्याउने

विधेयकलाई आफ्नो पार्टीले सकारात्मक रूपमा लिएको बताउँदै पीडितको पक्षमा आफ्नो दलले आवाज उठाइरहने प्रतिबद्धता व्यक्त गरे। उनले अगाडि भने- ‘द्वन्द्वका बेला राजनीतिक आस्थाकै कारणले कतिपय मान्छे आक्रमणमा परेका र कतिपयले ज्यानसमेत गुमाएका छन्। अब त्यस्तो स्थिति कसैले व्यहोर्नु नपरोस् भन्ने कुराको सुनिश्चितता हामीले गर्नुपर्छ।’

नेकपा एकीकृत समाजवादी पार्टीका अध्यक्ष एवम् पूर्वप्रधानमन्त्री माधवकुमार नेपालले शान्ति प्रक्रियाका लागि ठूलो मेहनत गर्नुपरेको जुन अहिलेसम्म जारी रहेको बताए। उनले भने- ‘शान्ति सम्झौतादेखि यहाँसम्म आइपुग्दा निकै मेहनत गरेका छौं। तत्कालीन विद्रोही माओवादीलाई शान्ति प्रक्रियाका ल्याउन निकै ठूलो सङ्घर्ष गरेका थियौं। अब शान्ति प्रक्रियालाई निष्कर्षमा पुऱ्याएर नेपालले दक्षिण अफ्रिकापछि एउटा राम्रो उदाहरण देखाउन सक्ने अवस्था बनाउँछौं।’

### संसदमा विचाराधीन विधेयकहरू

हाल प्रतिनिधि सभामै उत्पत्ति भएका १४ र राष्ट्रिय सभाले पारित गरी पठाएका सात समेत २१ ओटा विधेयक प्रतिनिधि सभामा र राष्ट्रिय सभामा चार ओटा विधेयक विचाराधीन छन्। राष्ट्रिय सभाले पारित गरी पठाएको राष्ट्रिय मर्यादासम्बन्धी विधेयक प्रतिनिधिसभामा टेबल भए पनि छलफलमा ल्याइएन। अन्य विधेयकहरू “फुल हाउस” र संसदीय समितिहरूमा विचाराधीन छन्। प्रतिनिधिसभामा संसदीय समितिहरूले विधेयकमाथिको छलफललाई तदारुकताका साथ अगाडि बढाउन सकेनन् (नागरिक दैनिक, २०८१)। राज्य व्यवस्था समितिले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग विधेयकमाथि तीन वर्ष पुग्दा पनि टुङ्गोमा पुऱ्याउन सकेन। उद्योग तथा वाणिज्य र श्रम तथा उपभोक्ता हित समितिमा विद्युतीय व्यापार विधेयक, अर्थ समितिमा बैंक तथा वित्तीय संस्था विधेयक, सुरक्षित कारोबार ऐन संशोधन विधेयक, धितोपत्र ऐन संशोधन विधेयक, आर्थिक कार्यविधि ऐन संशोधन विधेयक र भन्सार विधेयक दफावार छलफलमा छन्। सङ्घीय निजामती सेवा विधेयक २०८१ जेठ १५ गतेदेखि दफावार छलफलका लागि राज्य व्यवस्था समितिमा छ। त्यस्तै शिक्षा स्वास्थ्य तथा सूचना प्रविधि समितिमा विद्यालय शिक्षा विधेयक र सहिद दशरथ चन्द स्वास्थ्य विज्ञान विश्वविद्यालय विधेयक दफावार छलफलमा छ।

सरकारले २०७६ सालमा संसदमा प्रस्तुत

गरेका अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र भ्रष्टाचार निवारण ऐनका संशोधन विधेयकहरू अझै संसदमै विचाराधीन छन्। राष्ट्रिय सभाले पारित गरी प्रतिनिधि सभामा पठाएका दुवै विधेयकहरू प्रतिनिधि सभाको राज्य व्यवस्था तथा सुशासन समितिमा तीन वर्षदेखि विचाराधीन छन्। प्रतिनिधि सभामै प्रस्तुत भएका विद्यालय शिक्षा र निजामती सेवाजस्ता महत्त्वपूर्ण विधेयकहरू पनि पारित हुन सकेनन्।

प्रतिनिधि सभामा प्रस्तुतिको अनुमतिका लागि सूचना दिइएका दुई ओटा गैरसरकारी विधेयक सभामा प्रस्तुतसम्म हुन सकेनन्। नेपाली कांग्रेसका प्रदीप पौडेलले दर्ता गराएको औषधी तथा स्वास्थ्य सामग्री (नियमन तथा नियन्त्रण) विधेयक, २०८० प्रतिनिधि सभा नियमावलीमा भएको व्यवस्था बमोजिम पौडेल मन्त्री भएसँगै निष्क्रिय भयो। राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीकी बिन्दबासिनी कंसाकार सहित १४ जनाले दर्ता गराएको मानव शरीर जलन नियन्त्रण तथा सजाय विधेयक, २०८१ सभामा प्रस्तुत हुन सकेन। त्यस्तै राष्ट्रिय सभाबाट पारित भएको राष्ट्रिय मर्यादासम्बन्धी विधेयक पनि प्रतिनिधि सभामा अगाडि बढाइएन। यसले सरकारी मात्र नभई गैरसरकारी विधेयकको कारवाही प्रक्रिया अगाडि बढाउनेमा संसद पनि अनिच्छुक रहेको त होइन भन्ने प्रश्न समेत खडा भयो।

### अध्यादेश, संसद छल्ने परम्पराको निरन्तरता

संसद छलेर अध्यादेशमार्फत् मुलुक सञ्चालन गर्ने कार्य यस वर्ष सङ्ख्यात्मक रूपमा कम भए पनि अध्यादेशरहित हुन सकेन। सरकारले अधिवेशन अन्त्य भएको १४ दिनपछि र अर्को अधिवेशन सुरु हुनुभन्दा १२ दिनअघि २०८१ वैशाख १६ मा लगानी सहजीकरणसम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने अध्यादेश, २०८१ जारी गर्‍यो। आठ ओटा ऐनमा संशोधन गरेको उक्त अध्यादेश प्रतिस्थापन विधेयक पारित भई ऐन बनिसकेको छ। उक्त ऐनमा लागानीलाई सहज बनाउन जग्गा प्राप्ती गर्ने विषयमा सहजता कायम गर्ने, सरकारको स्वीकृति लिइ खरिद गरेको हदबन्दीभन्दा बढीको जग्गाको ५० प्रतिशतसम्म उद्योगको क्षमता वृद्धि गर्न धितो राख्न पाउने व्यवस्था गरिएको छ। औद्योगिक व्यवसाय ऐन २०४६ भूमिसम्बन्धी ऐन २०२१, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९, जग्गा प्राप्ती ऐन २०३४, विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन २०७३, सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लागानी ऐन २०७५, विदेशी लगानी

तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन ०७५ र वन ऐन ०७६ समय अनुकूल संशोधन प्रस्ताव गरिएको छ। त्यस्तै सरकारले अधिवेशन बोलाउने समय नजिकिँदै गर्दा ०८१ पुस १४ गते सहकारीसम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने अध्यादेश, ०८१ जारी गरेको छ। उक्त अध्यादेश सदनमा पेश हुन बाँकी छ।

### संसदीय गतिविधिहरू

#### सांसदको पद निलम्बन र फुकुवा

कास्की जिल्ला अदालतमा सम्पत्ति शुद्धीकरणसहितका मुद्दा दायर भएपछि चितवनबाट निर्वाचित प्रतिनिधि सभाका सदस्य रवि लामिछाने निलम्बित भए। सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी कसुरमा मुद्दा दर्ता भएपछि उक्त ऐनको दफा २७ बमोजिम स्वतः निलम्बन हुने कानुनी व्यवस्था रहेको छ (पाण्डेय, ०८१)। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मुद्दा दायर भई निलम्बनमा रहेका मनाङ जिल्लाबाट निर्वाचित प्रतिनिधि सभाका सदस्य टेकबहादुर गुरुङउपर भ्रष्टाचार निवारण ऐन बमोजिम मुद्दा दायर भएका कारण निलम्बनमा रहेकोमा सर्वोच्च अदालतले निलम्बन सम्बन्धी निर्णय कार्यान्वयन नगर्न नगराउन आदेश जारी गर्‍यो। सङ्घीय संसद सचिवालयबाट ०७९ पुस ८ गतेदेखि निलम्बनमा रहने सूचना प्रकाशन भएकोमा सर्वोच्च अदालतले ०८० चैत १६ मा स्वतः निलम्बनको सूचना र सोसँग सम्बन्धित पत्राचार समेत खारेज गर्ने आदेश दिएको थियो। तत्कालीन प्रधानमन्त्री सुशील कोइरालाको नेतृत्वमा श्रम तथा रोजगार राज्यमन्त्री रहेका गुरुङलाई काठमाडौं फनपार्कको जग्गा भाडामा लगाउँदा भ्रष्टाचार गरेको अभियोगमा अख्तियारले उनीसमेत विरुद्ध ०७५ माघमा विशेष अदालतमा ३१ करोड बिगोसहित मुद्दा दायर गरेको थियो। महोत्तरी जिल्ला अदालतमा कर्तव्य ज्यान र आगो लगाएको मुद्दा विचाराधीन रहेका कारण निलम्बनमा रहेका प्रतिनिधि सभाका सदस्य लक्ष्मी महतो कोइरीले अदालतबाट सफाई पाएसँगै उनको निलम्बन फुकुवा भयो। उनी ०८० वैशाख १९ देखि निलम्बित थिए।

#### अलमलमा परेका मिनी संसद

कानुन निर्माणदेखि संसदीय निगरानी, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र सरकारउपर नियन्त्रण एवम् सरकारलाई जवाफदेही बनाउने कार्यमा समितिहरू प्रभावकारी संयन्त्र मानिन्छन्। प्रतिनिधि सभामा दश,

राष्ट्रिय सभामा चार र दुई ओटा संयुक्त समिति छन् (नियमावली, ०७५, ०७९)। संसद अधिवेशन चालु नरहेको समयमा समेत संसदको कार्यकालभर नियमित सञ्चालन हुने समितिमा संसदीय काम कारवाही प्रभावकारी ढङ्गले हुने तथा समितिका सदस्यबाहेकका सरोकारवालाले समेत धारण राख्न पाउने भएको हुँदा सरकारउपरको निगरानीका लागि समितिलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने मानिन्छ।

यस वर्ष मिनी संसदका रूपमा लिइने संसदीय समितिहरू पनि धेरै प्रभावकारी हुन सकेनन् र भएनन् पनि। प्रतिनिधि सभाका समितिहरूले आफूमा प्राप्त विधेयक समेत लामो समय पारित गरी सभामा पठाउन नसक्दा समितिको प्रभावकारितामा प्रश्न उठेको छ। सिद्धान्ततः समितिमा सत्तापक्ष वा प्रतिपक्ष हुँदैन तर धेरै समितिका बहसहरूमा पक्ष-विपक्षको आभाष हुने गरेको गुनासो व्याप्त छ। खासगरी प्रतिनिधि सभातर्फका समितिमा गणपूरक सङ्ख्या समेत पुर्‍याउन कठिन हुने गरेको छ। विषयगत समितिका सभापतिहरूले समितिको बैठक राख्दा गणपूरक सङ्ख्या पुर्‍याउनै कठिन रहेको सभामुखसमक्ष गुनासो गरेका समाचार बाहिर आए (अनलाइन खबर, २०८१)। सभामुखले समितिमा रोकिएका विधेयक लगायतका बाँकी काम छिटो सक्न पटक-पटक आहवान गरेता पनि नतिजा हासिल भएको देखिँदैन। समितिको बैठक बस्न सम्बन्धित मन्त्रीको उपस्थिति अनिवार्य हुने प्रावधानका कारणले समेत कतिपय अवस्थामा बैठक ढिलो बस्ने वा बैठक नै स्थगित गर्नु परेको पनि सभापतिहरूले गुनासो गरे।

कार्यक्षेत्र र समन्वयका विषयमा समेत समितिहरू विवादरहित हुन सकेनन्। एनसेल खरिदबिक्री प्रकरणमा संसदका चार ओटा समिति एकैपटक सक्रिय बन्दा फरक-फरक निर्देशन दिने समेतका काम भएका थिए (पौडेल, ०८०)। समितिहरूले आफू अनुकूल व्याख्या गर्न र निर्देशन दिन थालेपछि सभामुखले समिति सभापतिहरूको बैठक समेत राख्नु परेको थियो (नयाँ पत्रिका, २०८०)।

यस वर्ष प्रतिनिधि सभामा एउटा विशेष समिति पनि गठन भयो र उक्त समितिले प्रतिवेदन प्रतिनिधि सभामा पेश गरेको छ। प्रतिपक्षी नेपाल कांग्रेसले सहकारी संस्थाहरूमा भएको बचत रकम दुरुपयोग सम्बन्धमा संसदीय समिति गठन हुनुपर्ने माग राखी लामो समय सदन अवरुद्ध गरेपछि सभाले २०८१ जेठ १५ गते नेकपा एमालेका सूर्यबहादुर थापा क्षेत्री

सभापति रहने गरी सात सदस्यीय संसदीय समिति गठन गरेकोमा समितिले २०८१ भदौ ३१ गते सभामा प्रतिवेदन बुझाइसकेको छ। यद्यपि सोही रातीदेखि अधिवेशन अन्त्य भएका कारण उक्त प्रतिवेदनमाथि छलफल हुन सकेन।

संसदका विभिन्न समितिहरूद्वारा सरकारका लागि जारी निर्देशनहरूको कार्यान्वयनमा समस्या देखिएको नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठानको एक अध्ययनले देखाएको छ। प्रतिष्ठानको अध्ययन अनुसार २० देखि २५ प्रतिशत निर्देशनहरू मात्र कार्यान्वयन भएका छन् भने ६५ प्रतिशत निर्देशनको आंशिक कार्यान्वयन हुने गरेको छ। यस्तै ५ देखि १० प्रतिशत निर्देशनहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको अध्ययनका क्रममा पाइएको छ। कतिपय निर्देशनहरू कागजी रूपमा मात्र कार्यान्वयन गरिएका छन्। संसदीय समितिहरूले निर्देशन कार्यान्वयन गराउन थप कडाइ गर्नुपर्ने र मन्त्रालयहरूलाई दबाव दिनुपर्ने सुझाव प्रतिष्ठानले दिएको छ (रातोपाटी, २०८१)। निर्देशन कार्यान्वयनको प्रभावकारीताका लागि समन्वय र अनुगमन प्रणाली सुदृढ गर्नुपर्नेमा पनि प्रतिष्ठानले जोड दिएको छ। समितिको निर्देशन कार्यान्वयन कमजोर हुनुका कारणहरूमा अव्यवहारिक, हचुवा र कार्यान्वयन गर्न नसकिने किसिमका निर्देशन दिनु (प्रतिवेदन, २०७८), नियम कानूनको परिधि पालना नभएका, अध्ययन अनुसन्धान विश्लेषणका आधार तथा तथ्य प्रमाण नपुगेका र कार्यान्वयन अवस्थाको जानकारी नलिइ दिनुजस्ता विषय औल्याइएका छन्।

संवैधानिक अड्गका रूपमा रहेको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्तर घट्न नदिन संविधान र कानून बमोजिम आयोगलाई प्राप्त अधिकारबमोजिम आयोगका जिम्मेवारी र कामकारवाहीलाई प्रभावकारी बनाउन पर्याप्त साधन र स्रोतको व्यवस्था गर्न प्रतिनिधि सभाको कानून, न्याय तथा मानव अधिकार समितिले सरकारलाई निर्देशन दिएको थियो। त्यस्तै इजरायलमा हमासको आक्रमणका क्रममा मृत्यु भएका नेपालीको शव स्वदेश ल्याउन, घाइतेको उपचार एवम् बेपत्ता र अष्ट्यारोमा परेका नेपालीको खोजी गर्न अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र पर्यटन समितिले निर्देशन दिएको थियो। त्यस्तै प्रतिनिधि सभाको महिला तथा सामाजिक मामिला समितिले धनुषामा आरती शाहको हत्याका सम्बन्धमा पीडितलाई यातना दिने प्रहरी अधिकृत उपर कारवाही गर्न निर्देशन दियो। त्यस्तै, समितिले समितिमा सवितादेवी नायकले दिएको घरेलु हिंसा भएको भन्ने

सम्बन्धी निवेदनमा राष्ट्रिय महिला आयोगसँग छलफल गर्नुका साथै सो सम्बन्धमा अनुसन्धान र न्यायिक कारवाहीका लागि सरकारलाई निर्देशन दिएको थियो।

समितिले मुलुकभरमा आठ ओटा बालसुधार गृहमा रहेका १ हजार १ सय ६५ मध्ये ४ सय ७२ जना १८ वर्षभन्दा माथिका देखिएको हुँदा त्यस्ता बिज्याईकर्तालाई कानून बमोजिम १८ वर्षमुनिका बालबालिकालाई अलग्गै राख्ने व्यवस्था गर्न निर्देशन दिएको थियो। त्यस्तै समितिले संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महिलाविरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन समितिले नेपालको प्रतिवेदनउपर उठाएका विषयका सम्बन्धमा समयावधिभित्रै प्रतिवेदन पठाउन र पालेमो पोर्टोकल कार्यान्वयन सम्बन्धमा कानूनमा गरिनुपर्ने संशोधनको प्रस्तावसहित संसदमा पेश गर्न समेत सरकारलाई निर्देशित गरेको थियो। त्यस्तै, तेजाव तथा अन्य रासायनिक पदार्थको प्रयोगबाट भएका पीडितलाई पीडित राहत कोषबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्न र समावेशीकरण नीतिबाट प्राप्त लाभ एवं अवसरका सम्बन्धमा अध्ययन गरी प्रतिवेदन दिन सरकारलाई निर्देशित गरेको थियो।

#### प्रश्नोत्तर: संसदको महत्त्वपूर्ण काम

सरकारलाई संसदप्रति जवाफदेही तुल्याउने महत्त्वपूर्ण औजारका रूपमा प्रश्नोत्तर कार्यक्रम रहेको हुन्छ। प्रतिनिधि सभाको तेस्रो अधिवेशनमा ०८० फागुन ६ र चैत ६ को बैठकमा प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल (प्रचण्ड) ले प्रधानमन्त्रीसँग प्रत्यक्ष प्रश्नोत्तरमा भाग लिई २६ जना सांसदका प्रश्नको जवाफ दिएका थिए। त्यस्तै चौथो अधिवेशनमा ०८१ असार ६, साउन ७ र भदौ ६ गतेका बैठकहरूमा भएका प्रधानमन्त्रीसँग प्रत्यक्ष प्रश्नोत्तरमा सांसदहरूका प्रश्नको जवाफ प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीले दिएका थिए।

तेस्रो अधिवेशनमै दर्ता भएका विभिन्न मन्त्रालयसँग सम्बन्धित ६५ ओटा मौखिक र ८ ओटा लिखित प्रश्नहरू मध्ये ३२ ओटा मौखिक र ३ ओटा लिखित प्रश्नको उत्तर सभाको ०८० चैत २० गतेको बैठकमा प्रस्तुत भयो। ६ ओटा मौखिक प्रश्नको उत्तर सम्बन्धित मन्त्रीबाट दिइएको थियो। त्यस्तै चौथो अधिवेशनमा दर्ता भएका विभिन्न मन्त्रालयसँग सम्बन्धित ५० ओटा मौखिक र एउटा लिखित प्रश्नमध्ये गृह मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, उर्जा, जलस्रोत

तथा सिंचाइ मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, खानेपानी मन्त्रालय, सहरी विकास मन्त्रालय र शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयसँग सम्बन्धित ३३ ओटा मौखिक प्रश्नको उत्तर प्राप्त भई २० ओटा मौखिक प्रश्नमा सम्बन्धित मन्त्रीबाट उत्तर दिने कार्य भए भने १३ ओटा प्रश्नका उत्तर बैठकमा टेबुल भए।

सङ्घीय संसद स्थापना पश्चात् राष्ट्रिय सभामा पहिलो पटक सोझै अधिवेशनमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसँग सम्बन्धित एउटा लिखित प्रश्न र संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयसँग सम्बन्धित दुई ओटा, गृह मन्त्रालयसँग सम्बन्धित एउटा, खानेपानी मन्त्रालयसँग सम्बन्धित एउटा, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय सँग सम्बन्धित दुई ओटा र अर्थ मन्त्रालयसँग सम्बन्धित दुईओटा समेत आठ ओटा मौखिक प्रश्नोत्तर सभामा सञ्चालन भयो।

### सङ्कल्प र सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव

नीतिगत वा कानुनी प्रश्नमा सरकारको ध्यानाकर्षण गराउन, कुनै नीतिगत प्रबन्ध कार्यान्वयन गर्न वा नयाँ नीति तर्जुमा गर्न वा तत्काल नगरी नहुने कुनै समयसामयिक विषयमा संसदमा लिखित रूपमा प्रस्ताव पेश गरी तत्काल छलफल गरी सरकारको ध्यानाकर्षण गराउने औजारका रूपमा प्रस्तावलाई लिइन्छ (नियमावली, ०७५, २०७९)। यो वर्ष प्रतिनिधि सभामा एउटा सङ्कल्प, ११ ओटा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव र एउटा ध्यानाकर्षण प्रस्ताव दर्ता भएकोमा ध्यानाकर्षण प्रस्तावमा मात्र सभामा छलफल भयो। सांसद डा. तोसीमा कार्कीले दर्ता गराएको हैजा महामारी पूर्वानुमान र रोकथाम तथा सोका लागि तयारीसँग सम्बन्धित विषयको ध्यानाकर्षण प्रस्तावमा चौथो अधिवेशनमा ०८१ भदौ १२ गते सभामा छलफल भएको हो।

तेस्रो अधिवेशनमा एक सङ्कल्प र तीन जरूरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्ताव दर्ता भए पनि कुनैमा छलफल भएनन्। चौथो अधिवेशनमा दर्ता भएका आठओटा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्तावमा छलफल हुन सकेन। तेस्रो अधिवेशनमा सांसद चन्दा चौधरीले संवैधानिक र कानुनी व्यवस्था बमोजिम बाल विवाहलाई गम्भीर सामाजिक अपराध मानी दोषीलाई कडा कारबाही र पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाउन तथा विवाह हुनुपूर्व आफू बालिग भएको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने

व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा सङ्कल्प प्रस्ताव दर्ता गराएकी थिइन्। त्यस्तै, सांसद निशा डाँगीले सडक सुरक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा रणनीति बनाइ दुर्घटना न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले ०७३ सालमा गठित सडक सुरक्षा परिषदलाई क्रियाशील बनाउन कानून र बजेटको व्यवस्था गर्न, सडक र विद्यमान पूर्वाधारको क्षमता वृद्धि तथा स्तरोन्नति गर्न र ट्राफिक सचेतना बढाइ सार्वजनिक यातायात सुरक्षित गर्ने सम्बन्धमा, सांसद ज्ञानबहादुर शाहीले रूस र युक्रेनबीचको युद्धमा परी मृत्यु भएका तथा युद्धमा फसेकाहरूको तत्काल उद्धारको व्यवस्था गर्न र धनराज गुरुङले सार्वजनिक पद धारण गरेका र त्यस्तो पदबाट अवकाश पाएका पदाधिकारी तथा तिनका परिवारका सदस्यको सम्पत्ति जाँचबुझ गरी छानबिन गर्न निष्पक्ष र उच्चस्तरीय जाँचबुझ आयोग गठन गर्ने र त्यसको विधि, कार्यविधि र कार्यक्षेत्रगत सर्त निर्धारण गर्ने सम्बन्धी जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव दर्ता गराएको भए तापनि ति कुनै प्रस्तावमाथि सभामा छलफल हुन सकेनन्।

त्यस्तै चौथो अधिवेशनमा सांसद प्रीप पौडेलले राजनीतिक शक्तिको आडमा हुने सार्वजनिक जग्गाको अतिक्रमण रोकी सरकारको नाममा फिर्ता ल्याउने सम्बन्धमा, स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्दै राज्यकोषबाट हुने खर्चको पारदर्शिता कायम गर्ने सम्बन्धमा र चक्रपथ विस्तार आयोजना शीघ्र पूरा गरी दुर्घटनाको जोखिम घटाउने सम्बन्धमा तीनओटा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्ताव दर्ता गराएका थिए। त्यस्तै प्रतिमा गौतमले डेंगी प्रकोप न्यूनीकरण र रोकथाम सम्बन्धमा, सांसद डा. तोसीमा कार्कीले प्राकृतिक विपत्तिबाट उत्पन्न जोखिमलाई कम गरी क्षति र जोखिमलाई कम गर्न गरूयोजना बनाई लागु गर्ने सम्बन्धमा, सांसद सोविता गौतमले हवाईक्षेत्रको सुरक्षा बढाइ विश्वसनीयता बढाउने सम्बन्धमा, सांसद विनीता कठायतले सार्वजनिक यातायात सुधारमा राज्यको दायित्व बढाउन र कर्णाली क्षेत्रको सार्वजनिक यातायातको गुणस्तर वृद्धि एवम् सम्भावित दुर्घटना रोकथामका उपाय अवलम्बन गर्ने सम्बन्धमा, सांसद राजेन्द्रप्रसाद पाण्डेले अदालतको फैसलाबाट बागमती लगायत अन्य नदीको दायौँबायाँ बस्ने एक लाख घरधुरी प्रभावित हुने हुँदा सोको मुआब्जा सम्बन्धमा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव दर्ता गराएका थिए।

राष्ट्रिय सभामा दर्ता भएका दुई ओटा सङ्कल्प प्रस्ताव र एउटा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्तावमा छलफल भएको छ। पन्ध्रौँ अधिवेशनमा सांसद दिलकुमारी रावल थापा (पार्वती) प्रस्तावक रहेको संविधान बमोजिम मौलिक हक कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित कानून ०८१ असोज ३ गतेसम्म बनाइ सक्न चालु अधिवेशनभित्रै संसद विधेयक पेश गर्नेसम्बन्धी सङ्कल्प प्रस्तावउपर ०८० फागुन ११ मा छलफल भई सर्वसम्मत रूपमा पारित भएको थियो। त्यस्तै सांसद कमला पन्त प्रस्तावक रहेको निःशुल्क स्वास्थ्य उपचारको सुनिश्चितता सम्बन्धी सङ्कल्प प्रस्ताव ०८० चैत ३० मा छलफल भई पारित भएको थियो। तर, पारित प्रस्ताव बमोजिम सरकारका तर्फबाट कुनै विधेयक संसदमा प्रस्तुत हुन भने सकेन।

सोझौँ अधिवेशनमा सांसद सोनाम गेलजेन शेर्पा प्रस्तावक र सात जना सदस्य समर्थक रहेको सवारी दुर्घटना न्यूनीकरण गर्नेसम्बन्धी जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्तावमाथि सभामा छलफल भई सर्वसम्मतिले स्वीकृत भएको छ। उक्त प्रस्तावलाई पन्ध्रौँ अधिवेशनमा सांसद दिलकुमारी रावल थापा (पार्वती)ले प्रस्तुतिका लागि सूचना दिनुभएकोमा उहाँको कार्यकाल पूरा भएका कारण छलफल हुन पाएको थिएन।

नेपालको संविधानले प्रधानमन्त्री र मन्त्री सामूहिक रूपमा सङ्घीय संसदप्रति उत्तरदायी हुने प्रबन्ध गरेको छ (धारा ७६, ०७२)। संसदले उठाएका सवालमा सरकारका मन्त्रीहरूले जवाफ दिनुपर्ने प्रजातान्त्रिक सरकारको मान्यता पनि हो। प्रतिनिधि सभाको तेस्रो अधिवेशनमा प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल (प्रचण्ड) ले दुईपटक, उपप्रधानमन्त्री एवं परराष्ट्रमन्त्री नारायणकाजी श्रेष्ठले दुईपटक र खानेपानी मन्त्री महिन्द्र राय यादव र शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्री सुमना श्रेष्ठले एकपटक आकस्मिक, शून्य एवं विशेष समयमा उठेका प्रश्नको सम्बन्धमा जवाफ दिनुभएको थियो।

राष्ट्रिय सभाको पन्ध्रौँ अधिवेशनमा उपप्रधानमन्त्री एवं रक्षामन्त्री पूर्णबहादुर खड्काले सभाको शून्य र विशेष समयमा सांसदहरूले उठाएका विषयमा जवाफ दिनु भएको थियो। सदन सुचारू हुने प्रयोजनका लागि मन्त्रीको उपस्थिति अनिवार्य हुने हुँदा सदनमा उपस्थित हुने बाहेक मन्त्रीहरूले सदनलाई समसायिक विषयमा जानकारी गराउने वा उठेका प्रश्नको जवाफ दिने अभ्यास र परम्परा निकै कमजोर छ। संसदले त्यसलाई बाध्य बनाउन सकेको छैन।

सभाबाट पारित संकल्प प्रस्ताव र जरूरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्ताव कार्यान्वयन नभएकोमा सदस्यहरूले प्रश्न उठाए। ०८१ भदौ ९ गतेको बैठकमा प्रस्ताव कार्यान्वयनमा सरकार र सिंगो राष्ट्रिय सभा चुकेको भन्दै आलोचना भएको हो। सभाबाट पारित ६ ओटा सङ्कल्प र २ ओटा जरूरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्तावबारे सभा बेखबर भएको सांसदहरूको गुनासो थियो (नेपाल प्रेस, ०८१)। सभाबाट 'सङ्घीयता कार्यान्वयन', 'यौन अपराधको हदम्याद', 'दलित अधिकार कार्यान्वयन', 'अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार कार्यान्वयन', 'सवारी दुर्घटना न्यूनीकरण' र 'मौलिक हक कार्यान्वयन' सम्बन्धी संकल्प प्रस्ताव र 'मुल्यवृद्धि नियन्त्रणका लागि' र 'सुदृढ अर्थतन्त्रका लागि योजना निर्माण सम्बन्धी'जरूरी सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव पारित भएका छन्।

### संसदीय छानबिन विशेष समिति

प्रतिनिधि सभाको ०८१ जेठ १५ को बैठकबाट तीन महिनाको कार्यावधि दिई गठन भएको सात सदस्यीय सहकारी संस्था वचत रकम दुरुपयोग सम्बन्धमा संसदीय छानबिन विशेष समितिको कार्यावधि थप १५ दिनको लागि थप गर्ने प्रस्ताव ०८१ भदौ १८ को बैठकमा स्वीकृत भएको थियो। साथै उक्त विशेष समितिले ०८१ भदौ ३१ गते सभा समक्ष प्रतिवेदन पेश गरेको छ। समितिले आफूलाई प्राप्त चार कायदेशिसँग सम्बन्धित अलग अलग सुझाव सिफारिस गरेको छ।

छानबिनको क्रममा समितिले ५१ ओटा सहकारी संस्थासँग सम्बन्धित ५ सय ५४ जना व्यक्तिका उजुरी ग्रहण गर्नुका साथै सहकारी संस्थासँगको वचत रकम दुरुपयोग र अपचलनमा आरोपित ४७ जना सहकारी सञ्चालक, गोरखा मिडिया नेटवर्क प्रा.लि.सँग सम्बन्धित तीन जना र सहकारी नियामक निकायमा काम गरिसकेका पाँच जना निजामती कर्मचारी गरी ५५ जनासँग सोधपुछ गर्नुका साथै समितिको सम्पर्कमा नआएका र सरकारले खोजी गर्दा उपलब्ध हुन नसकेका दुई जनाबाट निवेदन प्राप्त भई त्यसलाई सोधपुछको अङ्ग बनाएको थियो। कायदेशिमा उल्लिखितसहित जम्मा ४० ओटा सहकारी संस्थाहरूको वित्तीय विश्लेषण समेत गरेको समितिले सहकारी वचत रकम दुरुपयोग गरेको आरोप लागेका २९ जनालाई खोजी गरी समितिसमक्ष उपलब्ध गराइदिन सरकारलाई पटक पटक निर्देशन दिए पनि सरकारले उपलब्ध गराउन सकेन। समितिका ६६ ओटा

बैठकपछि समितिले आफूलाई प्राप्त कायदेशिमा केन्द्रित ३२ र अन्य ७ समेत ३९ बुँदामा सुझाव सहित प्रतिवेदन दिएको थियो। समितिको सिफारिस कार्यान्वयन समेत प्रारम्भ भइसकेको सरकारले दावी गरेको छ।

### प्रदेश सभाहरू

संविधानको धारा १९७ ले प्रदेश सरकारलाई कानून निर्माण गर्ने अख्तियार दिएको छ। संविधानले निर्देशन गरेअनुसार प्रदेशले एकल क्षेत्राधिकारका विषयमा स्वतन्त्ररूपमा तथा साभा क्षेत्राधिकारका विषयमा सङ्घीय कानूनअन्तर्गत रहेर कानून निर्माण गर्न सक्दछन्। संविधानको अनुसूची ५-९ मा तीन सरकारका एकल तथा साभा क्षेत्राधिकारबारे उल्लेख छ। प्रदेशले पारित गरेका कानूनका प्रकृति सङ्घीयस्तरमा अत्यावश्यक कानून निर्माणमा ढिलासुस्ती नै प्रदेश सरकारहरूले सामना गर्नुपरेका मुख्य चुनौतीमध्ये एक थियो। सङ्घीय कानून नबनिसकेको अवस्थामा साभा क्षेत्राधिकारका विषयमा कानून निर्माण गर्न प्रदेश सभाहरू असमर्थ भए। यो वर्ष प्रदेश सभाहरूका गतिविधिलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ।

### कोशी प्रदेश

सन् ०२४ मा कोशी प्रदेशसभाले पाँच ओटा कानून बनायो। ०८० पुस २५ गतेदेखि सुरुआत भएको पाँचौँ अधिवेशन ०८१ असोज ४ गतेसम्म २१ ओटा बैठक बसी अन्त्य भयो। अधिवेशनले आर्थिक वर्ष ०८१-८२ को सेवा र कार्यको लागि कोशी प्रदेश सञ्चित कोषबाट रकम विनियोजन र खर्च गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, ०८१, कोशी प्रदेश सरकारको अर्थसम्बन्धी प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको विधेयक, ०८१, प्रदेश कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदान ऐन, ०७७ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक, केही प्रदेश ऐनको साविकको व्यवस्था जगाउने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक र प्रदेश निजामती सेवा ऐन, ०७९ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक पारित गरेको प्रदेशसभा सचिवालयले जनायो। पाँचौँ अधिवेशनका क्रममा नेपाली कांग्रेसले सरकार परिवर्तनको विषयलाई लिएर १९ ओटा प्रदेशसभा बैठक वहिष्कार गर्‍यो। यस वर्ष पनि कोशी प्रदेशमा सत्ता परिवर्तनको सिलसिला चल्यो। पाँचौँ अधिवेशनमा दुई ओटा सरकार परिवर्तन भए। पाँचौँ अधिवेशनमा ०८१ भदौ २८ गते सात ओटा विषयगत समितिको निर्वाचन

सम्पन्न भयो। पाँचौँ अधिवेशनमा प्रदेशसभामा मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विषयमा प्रत्यक्ष छलफल र विषयवस्तु प्रवेश भएन।

### मधेश प्रदेश

यस वर्ष मधेश प्रदेशसभाले तेस्रो अधिवेशनमार्फत सात ओटा कानून बनायो। यो वर्षको अन्त्यसम्म प्रदेशसभाका तेस्रो अधिवेशनमा ३८ वटा बैठक बसेका छन्। अधिवेशनले प्रदेश खेलकुद विकास सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, ०७९, प्रदेश बालिका संरक्षण सम्बन्धमा व्यवस्था बनेको विधेयक, आर्थिक विधेयक ०८१, विनियोजन विधेयक ०८१, प्रदेश सभा सचिवालयसम्बन्धी ऐन, ०७९ लाई संशोधन बनेको विधेयक, स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन र सेवाका सर्तहरू सम्बन्धमा व्यवस्था बनेको विधेयक र मधेश प्रदेश सवारी तथा यातायत व्यवस्था विधेयक, ०८० लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक पारित गरेको प्रदेशसभा सचिवालयले जनायो।

### बागमती प्रदेश

बागमती प्रदेश सभाको दोस्रो कार्यकालमा ६ ओटा विधेयक प्रदेशसभाबाट पारित भए। यो वर्षको अन्त्यसम्म प्रदेशसभाका चौथो अधिवेशनमा ४४ वटा बैठक बसेका छन्। ०८० फागुन १२ गतेदेखि सुरु भएको तेस्रो अधिवेशन ०८१ वैशाख १२ गतेसम्म ६ ओटा बैठक बसी अन्त्य भएको थियो भने चौथो अधिवेशन ०८१ वैशाख ३१ गते सुरु भई असोज १६ गते अन्त्य भएको थियो। प्रदेश सभाको दोस्रो कार्यकालको हालसम्म प्रदेश मामिला समितिको १२, अर्थ तथा विकास समितिको १९, सार्वजनिक लेखा समितिको २०, शिक्षा, स्वास्थ्य तथा कृषि समितिको ३७, उद्योग, पर्यटन तथा वातावरण समितिको २४ र विशेषाधिकार समितिको ६ ओटा समितिहरूको बैठक बसेको थियो। यस वर्ष कुनै पनि बैठकमा अवरोध भएन।

प्रदेश सभाको दोस्रो कार्यकालमा कानून निर्माणमा भन्दा पनि सरकार फेरबदलका भइरहने कारण प्रदेश सभाले आवश्यक कानून निर्माणमा गर्न सकेन। प्रदेश सभाको यस दोस्रो कार्यकाल अन्तर्गत ०७९ पुस १८ मा प्रदेश सभाको पहिलो बैठक सञ्चालन भएको थियो। त्यसयता प्रदेश सभाको चार ओटा अधिवेशन सम्पन्न भएकोमा यस अवधिमा १२ वटा विधेयक पारित भए। जसमध्ये प्रदेश सभाबाट

पारित १२ विधेयकमध्ये प्रदेश प्रमुखबाट १० वटा प्रमाणीकरण भए। दुई वटा विधेयक प्रदेश सभामा पुनर्विचारका लागि फिर्ता पठाइएको छ। सो अवधिमा प्रदेश सभाबाट आठ वटा मूल ऐन सम्बन्धी विधेयक र दुई वटा संशोधन विधेयक पारित भएको हो।

### गण्डकी प्रदेश

छैटौँ अधिवेशनबाट आ.व. ०८१/८२ को सेवा र कार्यको लागि प्रदेश सञ्चित कोषबाट रकम विनियोजन र खर्च गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, गण्डकी प्रदेश सरकारको अर्थ सम्बन्धी प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको विधेयक, गण्डकी प्रदेश प्राइभेट फर्म दर्ता ऐन, ०७८ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक, गण्डकी प्रदेश सभा नियमावली, ०८० र केही गण्डकी प्रदेश ऐन संशोधन गर्न बनेको विधेयक पारित भएको छ। त्यस्तै यस वर्ष गण्डकी प्रदेशमा सार्वजनिक सडक निर्माण, विस्तार तथा मर्मत सम्भार गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न दफावार छलफलमा रहेको समिति, जीवनाशक बिषादी व्यवस्थापन सम्बन्धमा व्यवस्थापन गर्न बनेको विधेयक र गण्डकी प्रदेशमा साभेदारी फर्मको नियमन तथा व्यवस्थापन गर्न बनेको विधेयक दफावार छलफलमा रहेको छ।

### लुम्बिनी प्रदेश सभा

लुम्बिनी प्रदेश सभाको दोस्रो कार्यकालमा कूल १३ विधेयक पेस भएकोमा १२ ओटा प्रदेशसभाबाट पारित भएका छन् भने १० ओटा विधेयक प्रमाणिकरण भइसकेका छन्। यो वर्षको अन्त्यसम्म प्रदेशसभाका तेस्रो, चौथो र पाँचौँ अधिवेशनमा ४० ओटा बैठक बसेका छन्। उक्त बैठकहरू ३३ दिन चले भने ०८१ असार ७ गते बसेको एउटा बैठक प्रमुख प्रतिपक्षी दल नेपाली कांग्रेसले अवरुद्ध गर्‍यो। जनता र संघीयताविरोधी बजेट आएको भन्दै बैठक अवरुद्ध गरियो।

यो वर्ष स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन र सेवाका सर्तसम्बन्धमा व्यवस्थापन गर्न बनेको विधेयक, प्रदेश सरकारको अर्थसम्बन्धी प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको विधेयक, आर्थिक वर्ष ०८१/८२ को सेवा र कार्यको लागि प्रदेश सञ्चित कोषबाट केही रकम विनियोजन र खर्च गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, प्रदेश निजामती सेवा ऐन ०८० लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक, प्रदेश विपत् व्यवस्थापन गर्न बनेको विधेयक र प्रदेश आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय

उत्तरदायित्व सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक गरी ६ ओटा विधेयक प्रदेशसभाबाट पारित भई प्रमाणीकरण भएको लुम्बिनी प्रदेशसभाका प्रवक्ता उपसचिव ईश्वरीप्रसाद आचार्यले बताए।

### कर्णाली प्रदेश

कर्णाली प्रदेश सभामा सन् ०२४ मा हिउँद र वर्षे अधिवेशन गरी ९८ ओटा बैठक बस्यो। कर्णाली प्रदेश सभाले सातओटा विधेयकहरू पारित गर्‍यो। प्रदेश सभा अन्तर्गत विभिन्न समितिका बैठक सङ्ख्या ६५ रहेका छन्। प्रदेश मामिला समितिको बैठक सङ्ख्या ६५, सार्वजनिक लेखा समितिको बैठक सङ्ख्या ४१, अर्थ तथा प्राकृतिक स्रोत समितिको बैठक सङ्ख्या १९, सामाजिक विकास समितिको बैठक सङ्ख्या २८ रहेका छन्।

कर्णाली प्रदेशसभाको प्रथम कार्यकालमा ५३ वटा र दोस्रो कार्यकालको दोस्रो वर्षसम्म थप चार ओटा कानून पारित गरी जम्मा ५७ ओटा कानून बनेर कार्यान्वयनमा आएका छन्।

### सुदूरपश्चिम प्रदेश

सुदूरपश्चिम प्रदेश सभाको सन् ०२४ मा एक ओटा हिउँद अधिवेशन, एक ओटा वर्षे अधिवेशन र एक ओटा विशेष अधिवेशन गरी तीन ओटा अधिवेशन सम्पन्न भएका छन्। यी अधिवेशनबाट पाँच ओटा विधेयक संशोधन गरिएको छ। यस अवधिमामा प्रदेश सभाबाट आर्थिक वर्ष ०८१/०८२ को विनियोजन विधेयक, सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको अर्थसम्बन्धी प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको विधेयक, सुदूरपश्चिम प्रदेश सामूहिक राजश्व सङ्कलनसम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, ०८१, सुदूरपश्चिम निजामती सेवा ऐन ०७९ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक र प्रदेश विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन ०७५ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक संशोधन भएका छन्। यस अवधिमा सुदूरपश्चिम प्रदेश स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन र सेवाका सर्तसम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक र सुदूरपश्चिम प्रदेश प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन ०७६ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक प्रदेश सभामा दर्ता भएका छन्। राजनीतिक अस्थिरताका कारण सरकार फेरबदल भइरहने हुँदा विधायन तथा प्रदेश मामिला समिति, सार्वजनिक लेखा समिति, अर्थ विकास तथा प्राकृतिक स्रोत समितिमा सभापति चयन हुन नसक्दा समितिको

ज्येष्ठ सदस्यको सभापतित्वमा बैठक बस्ने गरेको र सामाजिक विकास समितिमा सभापति रहेकाले बैठक बस्न सहज भएको प्रदेश सभा सचिवालयका सूचना अधिकारी युवराज जैशीले बताउनु भयो। एक वर्षको अवधिमा सामाजिक विकास समिति र सार्वजनिक लेखा समितिको बैठक बसे पनि अन्य दुई ओटा समितिको बैठक बस्न नसकेको र सामाजिक विकास समितिमा दलित सशक्तिकरण ऐन ०७८ कार्यान्वयन गर्न र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारको सुनिश्चितताका लागि ऐन निर्माण गर्ने सन्दर्भमा छलफलहरू भए।

### निष्कर्ष

दोस्रो कार्यकालको दोस्रो वर्षमा सङ्घीय संसद प्रभावकारी बन्न सकेन अर्थात् आफ्ना मूलभूत जिम्मेवारी समेत पूरा गर्न सकेन। कानून निर्माण, सरकार निर्माण तथा सरकारउपर नियन्त्रण र जनताको प्रतिनिधित्व गर्नुपर्ने व्यवस्थापिका मूलतः सरकार निर्माण र विश्वासको मत दिने काममा संलग्न रह्यो। भण्डै चार महिना निरन्तर अवरुद्ध भएको संसद आफ्नो मूल काममा केन्द्रित हुन सकेन। सङ्घमा सरकार परिवर्तन हुने बित्तिकै त्यसको प्रभाव प्रदेश सरकारमाथि समेत गर्ने जटिल रोगबाट प्रदेशहरू यो वर्ष पनि मुक्त हुन सकेनन्। प्रतिनिधि सभामा अवरोध भएमा राष्ट्रिय सभामा स्वतः अवरोध हुने र प्रतिनिधि सभामा समाधान हुँदा राष्ट्रिय सभामा तत् विषयको यथोचित सम्बोधन विनै अवरोध हट्ने अपरिपक्व संसदीय अभ्यासले निरन्तरता पायो।

विधायिकाले प्रभावकारी कार्य गर्न नसक्दा पाँच वर्षदेखि विधेयकहरू संसदमा अलमलमा पर्नु दुःखद छ। प्रतिनिधि सभाका समितिहरूको कार्यसम्पादन विधेयक व्यवस्थापनको दृष्टिमा निकै कमजोर सावित भयो। अध्यादेशको सङ्ख्या कम भए तापनि वर्ष अध्यादेशरहित हुन सकेन। यो वर्ष पनि संसदले संविधान कार्यान्वयनका लागि बनाउनुपर्ने सङ्घीय निजामती ऐन, सङ्घीय शिक्षा ऐनजस्ता अति महत्त्वपूर्ण कानून बनाउन सकेन। एकातर्फ सरकारले नै विधेयक नल्याउने, ल्याएका विधेयक संसदमै रोकिने र गैरसरकारी विधेयक समेत अगाडि नबढाउने रोगले विधि निर्माणमा संसद प्रभावकारी बन्न सकेन भन्ने अवस्था देखिन्छ। संविधान कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत

कानूनहरू समेत बन्न नसक्नु सुखद कुरा होइन।

कानून कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन र सरकारका काम कारवाहीको निगरानी गर्ने र सरकार तथा सार्वजनिक निकायको निगरानी गर्दै प्राप्त तथ्य अनुसार सम्बन्धित निकायलाई निर्देशन दिने दायित्वमा पनि संसद धेरै प्रभावकारी रहन सकेन। अपवादबाहेक आकस्मिक समय, शून्य समय र विशेष समय तथा राष्ट्रिय सभामा रहेको प्रादेशिक सरोकार समय समेत राजनीतिक मुद्दामा नै खर्च गरिनु सर्वथा अनुचित हो। अर्कोतर्फ संसद अधिवेशन आह्वान र अन्त्यको सिफारिस गर्ने मात्र नभई सदनलाई बिजनेस दिने काम सरकारको पनि हो। वेस्टमिन्स्टर मोडलको संसदीय प्रणालीमा सदनको नेता प्रधानमन्त्री स्वयं हो। संवैधानिक व्यवस्था र लोकतन्त्रको मर्मअनुरूप प्रधानमन्त्री र मन्त्रीहरू सामुहिक रूपमा मात्र नभई व्यक्तिगत रूपमा पनि संसदप्रति जवाफदेही हुने पर्छ। जननिर्वाचित सांसद स्वयंले पनि जनताका प्रश्नको उत्तर दिन सक्नु पर्दछ।

### सुझाव

- सङ्घीय संसद वा प्रदेश सभा दुवै व्यवस्थापिकीय अङ्गहरू जनताका प्रतिनिधिमूलक संस्था हुन्। संसदको प्रभावकारिताले लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यताहरू संस्थागत गर्न योगदान गर्दछन्। कार्यकारी शक्तिले युक्त सरकारलाई नागरिकप्रति उत्तरदायी बनाउनका लागि संसदीय अभ्यास र प्रभावकारिता अभिवृद्धिका लागि देहायका सुझाव सिफारिस गरिएको छ।
- संसदीय काम कारवाहीको वार्षिक कार्यतालिका स्वीकृत गरी सोही क्यालेण्डरमा आधारित भई संसदीय कारवाही अगाडि बढाउने
- सङ्घीय संसदले आफ्नो मूल जिम्मेवारीमा प्रभावकारिता ल्याउन कानून निर्माण, सरकार उपरको निगरानी, जनताका आवाजको सार्वजनिकीकरण लगायतमा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने,
- सरकारलाई संसदप्रति वास्तविक रूपमा उत्तरदायी बनाउन आकस्मिक, शून्य र विशेष समय र राष्ट्रिय सभाको प्रादेशिक सरोकार समयमा सांसदले उठाएका विषयमा अनिवार्य सम्बोधन गर्नु पर्ने गरी बाध्यकारी बनाउने,
- संसदीय प्रस्तावहरूको कार्यान्वयन सरकारलाई समय तोकी प्रगति विवरण माग गर्ने आवधिक

- कार्यान्वयन प्रगति पेश गर्ने व्यवस्था गर्ने,
- विधेयक संसदमा प्रवेश पश्चात् पारित हुनु पर्ने समयसीमाको निर्धारण गरी वार्षिक कार्यतालिका बनाउने,
- राष्ट्रिय सभामा उत्पन्न भएको विधेयक समितिमा प्राप्त भएको मितिले छ महिनाभित्र दफावार छलफल पूरा गरी सभामा प्रतिवेदन दिनुपर्ने

- नियमावलीको व्यवस्था छ, सोही प्रकारको व्यवस्था प्रतिनिधि सभा नियमावलीमा पनि गरिनु पर्ने,
- कानून निर्माणमा नागरिक सहभागिता अभिवृद्धि गर्न सर्वसाधारणको सुझाव लिने प्रणाली व्यवस्थित गरिनुपर्ने।

## सन्दर्भ सामग्री

अनलाइन खबर, (०८१ वैशाख १८), सभामुखसँग संसदीय समितिका सभापतिहरूको गुनासो: सांसदहरू बैठकमा आउने मान्दैनन्। <https://www.onlinekhabar.com/2024/04/1472476/parliamentary-committee-chairmens-complaints-to-the-speaker-mps-do-not-agree-to-come-to-the-meeting>

दंगाल, शम्भु रातोपाटी (०८१ जेठ ११), रातोपाटी, ९ वर्षमा २ सयभन्दा बढी संसद बैठक अवरुद्ध: कसले कति गरे अवरोध ?, <https://www.ratopati.com/story/428306/sadan>

धारा ७६, नेपालको संविधान (०७२)। उपधारा १०।

धारा ५६, नेपालको संविधान (०७२)।

धारा धारा ८३, १७५ र २२१, नेपालको संविधान (२०७२)।

धारा ७६, १००, १६८ र १८८, नेपालको संविधान (२०७२)।

नागरिक दैनिक (०८१ असार २८), दाहालका पाँच विश्वासका मत, कति विश्वास कति अविश्वास ?, नागरिक दैनिक। <https://nagariknews.nagariknetwork.com/politics/1441856-1720785312.html>

नागरिक दैनिक (०८१ मङ्सिर ४), कानून निर्माणमा अझै उदासीन संसदीय समिति। <https://nagariknews.nagariknetwork.com/politics/1455182-1731993309.html>

नियमावली १७३, प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०७९ र नियम १४७, राष्ट्रिय सभा नियमावली, २०७५।

नयाँ पत्रिका (०८० माघ ८), एनसेल प्रकरणमा चार वटै समिति सभापतिको बैठक राख्ने निर्णय, नयाँ पत्रिका। <https://www.nayapatrikadaily.com/news-details/133010/2024-01-22>

नियमावली ७१, ७२ र ७९ प्रतिनिधि सभा नियमावली, ०७९ र नियम ६६, ६७ र ६८, राष्ट्रिय सभा नियमावली, २०७५।

नेपाल प्रेस (०८१ भदौ ९), सङ्कल्प प्रस्ताव र जहरी सार्वजनिक महत्त्वका प्रस्ताव कार्यान्वयन नभएकोमा राष्ट्रिय सभामा प्रश्न, नेपाल प्रेस डट कम। <https://www.nepalpress.com/2024/08/25/503374/>

पाण्डेय, पद्मप्रसाद (०८१ पुस ८), संघीय संसद, प्रतिनिधि सभा, सूचनापत्र (४), ०८१ पुस ८ गते, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ को दफा २७ को प्रयोजनार्थ मुद्दा चलेको जानकारी प्राप्त भएको हुँदा सोही कानुनी व्यवस्थाको प्रयोजनका लागि सूचना प्रकाशित गरेको उल्लेख

प्रतिवेदन, संसदीय समिति अभ्यास अध्ययन (०७८), वार्षिक प्रतिवेदन ०७८/०७८, विधान व्यवस्थापन समिति, राष्ट्रिय सभा। <https://na.parliament.gov.np/uploads/attachments/wiorgb6ofjljkaf8.pdf>

पौडेल, माधव (०८१), संसदको प्रभावकारिता र सुधारका सम्भावनाहरू, सङ्घीय संसद सेवा स्मारिका ०८१, सङ्घीय संसद सचिवालय।

पौडेल, चिरञ्जीवी (०८० पुस ६), नेपाल प्रेस, एनसेल विवाद गिजोल्दै संसदीय समितिहरूको तुजुक, हचुवामा आरोप र बेतुकका निर्देशन। <https://www.nepalpress.com/2023/12/22/410170/>

फैसला, सर्वोच्च अदालत (०८० माघ १३), सर्वोच्च अदालत, ज्ञानेन्द्र राज आरणसमेत विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय समेत, मुद्दा: उत्प्रेषण समेत (०७९-WO-१४५७)।  
<https://supremecourt.gov.np/cp/#listTable>  
राष्ट्रिय सभा, नेपाल (०८१), पन्ध्रौँ अधिवेशन अवधिमा सभाबाट सम्पादित मुख्य मुख्य कामवारवाहीको संक्षिप्त विवरण, राष्ट्रिय सभा। <https://na.parliament.gov.np/np/notices/1713119466>  
राष्ट्रिय सभा, नेपाल (०८१), सोह्रौँ अधिवेशनको मुख्य मुख्य कामवारवाहीको संक्षिप्त विवरण, राष्ट्रिय सभा, <https://na.parliament.gov.np/np/notices/1726481091>  
रातोपाटी (०८१ असोज ४), संसदीय समितिको २० देखि २५ प्रतिशत निर्देशनमात्र कार्यान्वयन, रातोपाटी डट कम। <https://www.ratopati.com/story/448322/implementation-of-only--to--percent-of-parliamentary-committees-directives>